

аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті єдність судової влади розглядається як складноструктурована багатокomпонентна її якість та висвітлюються певні її складові. Такими автор вважає єдині цілі та завдання судової влади, організаційно-правову єдність, єдині принципи організації та діяльності, функції, основні суб'єкти, механізми та взаємозв'язки елементів судової влади, які лише у сукупності та взаємодії надають цьому складноорганізованому об'єкту якості єдності.

Ключові слова: єдність судової влади, судова система, статус суддів, функції суду.

В статье рассматривается единство судебной власти как сложноструктурированное многокомпонентное ее качество и определяются некоторые ее составные. Такими автор считает единые цели и задачи судебной власти, организационно-правовое единство, единые принципы организации и деятельности, функции, основные субъекты, механизмы и взаимосвязи элементов судебной власти, которые только в совокупности и взаимодействии дают этому объекту свойство единства.

Ключевые слова: единство судебной власти, судебная система, функции суда, статус судей.

In the article unity of department judicial is examined as structured multicomponent quality and identifies some of its components. Author considers these same goals and objectives of the judiciary, organizational and legal unity, common principles of organization and activities, functions, key actors, mechanisms, and relationship of elements of the judiciary, which only in combination and interaction give the object a property of unity.

Key words: judicial power, judicial system, functions of court, unity judicial.

У світлі реалізації положень судово-правової реформи єдність судової влади розглядається як невід'ємна її властивість, як обов'язковий принцип її організації та діяльності. Ідеться про те, що суверенна судова влада володіє своєю частиною державної влади (точніше державно-владними повноваженнями) не частково, а у повному обсязі. Крім того, така влада унеможливує існування поряд з нею іншої рівнозначної по своїй суті – природі, принципам, цілям, характеру і спрямованості діяльності – державно-організованої влади. Конституційно закріплено положення, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. До того ж єдина судова влада характеризується наявністю

© Юревич І. В., 2011

єдиного найвищого судового органу – Верховного Суду України і встановленням загальних, єдиних принципів організації, функціонування і діяльності її суб'єктів на всіх рівнях — місцевому, регіональному і загальнодержавному.

Єдність судової влади – це складноструктурована багатокomпонентна її якість, в якій можуть бути виділені певні її складові. Останні виокремлюються нами на основі застосування системного підходу до наукового аналізу судової влади. Такими компонентами є єдині цілі та завдання судової влади, організаційно-правова єдність, єдині принципи організації та діяльності, функції, основні суб'єкти, механізми та взаємозв'язки елементів судової влади, які лише в сукупності та взаємодії надають цьому складноорганізованому об'єкту якості єдності.

Одними із компонентів єдності судової влади є єдині її цілі та завдання. Ураховуючи, що кожен орган є елементом загальної системи державних судових органів, передбачається, що всі вони, діючи відповідно до своєї компетенції, реалізують загальні (єдині) цілі і завдання. Тому будь-яка система, у тому числі і судова влада, повинна підпорядковувати процеси функціонування своїх елементів загальній, єдиній меті, яку сама вона повинна досягти. Єдність принципів цілей і загальних напрямів діяльності судової влади забезпечується необхідністю виконання загальних справ, необхідністю погодженого управління суспільством [1, с. 163; 2]. Саме вони закріплюють існуючі в суспільстві відносини, спрямовані на захист прав людини й охорону економічної і політичної систем суспільства. Будучи гілкою державної влади, судова влада виконує державну функцію, що виражає «соціальне призначення і суть держави», і, значить, підкріплює свою діяльність цій спільній, «генеральній» цілі. Спільне здійснення цілей у рамках принципово єдиних напрямів діяльності, окреслених компетенційними рамками, є одним із важливих єднаних чинників, які об'єднують усі складові системи судової влади в єдине ціле.

Виходячи з конституційної вимоги щодо поширення юрисдикції судової влади на всі правові відносини в державі (ст. 124 Конституції України), зазначимо, що завдання, які держава ставить перед судовою владою, відрізняються певною своєрідністю. Вони є загальними для всієї структури такої влади і виражають судову політику, єдину для всіх ланок судових органів. На нашу думку, аналіз чинного законодавства України дає можливість визначити такі завдання судової влади. По-перше, фундаментальним є захист прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та держави. Це завдання пронизує всю судову владу, має своє вираження в основних законодавчих актах та має свою специфіку відповідно до під-

систем судової влади. Так, завданням адміністративних судів є захист вищезазначених осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції на підставі законодавства або на виконання делегованих повноважень. Господарські суди відповідно здійснюють це завдання у господарських правовідносинах. Завданням інших органів та установ судової влади, які безпосередньо не беруть участі у відправленні правосуддя, є сприяння здійсненню основного завдання. Шляхи цього є різноманітними – від внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання, підвищення ефективності добору кандидатів на посаду професійного судді, організаційного забезпечення судової влади до судового контролю за дотриманням законності органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами. При цьому кожен орган та установа судової влади має свою специфіку, передбачає особливий набір засобів та способів, процесуальних гарантій, матеріальну правову основу, за допомогою яких вирішуються цілі та завдання, що стоять перед судовою владою. Тобто вся діяльність судової влади спрямована на досягнення єдності судової практики, гарантування єдності правового простору та утвердження верховенства права.

Більше того, єдиній судовій владі відводиться особлива роль не лише у захисті прав і свобод суб'єктів правовідносин, а й у забезпеченні єдності умов реалізації основних прав і свобод громадян [1, с. 154]. Мова йде про те, що одним з основних завдань судової влади є однакове правозастосування та однакова практична реалізація поставлених правових цілей, що мають наслідком єдність та стабільність судової практики. А це значить, що на судових органах лежить великий обсяг завдань щодо забезпечен-

ня єдиного правового простору, так як вони безпосередньо реалізують закони та підзаконні нормативні акти, адже суд, діючи від імені держави, може реалізувати законну волю широкого діапазону суб'єктів – від окремого громадянина до держави як цілісності [3]. Конституція України закріпила пріоритет прав людини в сучасному їх розумінні. У цьому сенсі єдність судової влади повинна гарантувати рівність громадян перед законом і судом, єдиний стандарт їх прав, рівні для них можливості судового захисту прав і законних інтересів на основі верховенства права і закону. Інакше кажучи, цілями судової влади у певній мірі вважаються визнання та реальне дотримання такого конституційно закріпленого положення, як права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). А ця спільна мета, кінцевий результат інтегрують загальні зусилля елементів, об'єднаних у систему. Тому єдині цілі та завдання є базовими системоутворюючими факторами [4, с. 26].

Особливе місце серед компонентів займають єдині правові принципи. У сучасних умовах забезпечення організації і діяльності судової влади на основі системи взаємозалежних і взаємообумовлених принципів є необхідним для розвитку й удосконалення державної влади в цілому. Відображаючи в концентрованому вигляді суть, основні завдання, цілі і функції влади, вони не лише визначають будову системи – їх вимоги враховуються і при її зміні. Ні організація влади, ні який-небудь інший елемент чи процес не можуть суперечити єдиним принципам будови і функціонування судової влади. Власне тому вони мають бути закріплені законодавчо. Наявність тісних зв'язків між різними принципами аж ніяк не применшує як їх власної автономності, так і автономності структурних підсистем влади, де принципи виступають цементуючим началом. Вони тісно переплітаються, взаємодоповнюють та переходять один в один, деякі

впливають один з одного. У своїй сукупності вони утворюють струнку систему основних засад, які не суперечать одна одній і після закріплення у чинному законодавстві оформлюються як явища правової реальності. Усі ланки та підсистеми системи судової влади, не дивлячись на різницю в компетенції та інші особливості, організаційно і процесуально взаємопов'язані в силу загальності принципів. Останні можна класифікувати на інституціональні, тобто властиві всім без винятку підсистемам судової влади, та спеціальні, що поширюються на певні підсистеми. Перші є загальними, спільними для всіх без винятку суб'єктів судової влади. До них належать принципи законності, справедливості, самостійності, незалежності і підкорення лише закону, професіоналізму кадрів. Спеціальні принципи властиві певному колу підсистем – судам загальної юрисдикції, та поділяються на організаційні, функціональні та ті, що стосуються статусу суддів. Єдність організаційних принципів означає, що всі суди незалежно від юрисдикції та інстанційності створюються у відповідності із певними вимогами, якими є територіальність, спеціалізація, доступність, належність до єдиної судової системи та ін. Не останнє місце займає вимога стосовно того, щоб існували єдині процесуальні вимоги до розгляду справ у всіх судах як загальної, так і спеціалізованої юрисдикції. Наукова думка і практика довели, що ціла низка принципів судової діяльності може бути властивою всім судам незалежно від спеціалізації та інстанційності. Такі засади юрисдикційної діяльності, як незалежність суддів і підкорення лише закону, рівності сторін перед законом, гласності, обов'язковості рішень суду, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження, не зашкоджують іншим принципам і зберігають своєрідну процедуру кожного судового провадження. Єдність принципів стосовно статусу суддів передбачає принаймні єдність трьох складових: 1) єдність вимог до осіб, які бажа-

ють бути призначеними на посаду професійного судді; 2) єдність процедури такого призначення; 3) єдність власне статусу суддів – однакові права, обов'язки, гарантії статусу, матеріальне та соціальне забезпечення тощо.

Єдність судової влади в організаційно-правовому аспекті передбачає наступне розуміння. По суті, це класичний формально-юридичний підхід до розподілу повноважень, який включає два аспекти: організаційна єдність та організаційні засади юрисдикційного розподілу між окремими інститутами і функціональний розподіл повноважень найвищих органів та влади на місцях [5, 6, 7]. Як справедливо зазначається в літературі, єдність системи органів державної влади знаходить відображення в тому, що сукупна компетенція цих органів охоплює всі повноваження, необхідні для здійснення функцій держави [8]. Так, принцип поділу єдиної судової системи на підсистеми означає структурно-функціональну визначеність кожної з підсистем, наявність власної компетенції, встановленої у спосіб, що виключає домінування одного органу відповідної гілки судової системи над іншою і довольне втручання їх у діяльність один одного, а також наявність системи процесуального контролю, взаємних зв'язків та відносин. Зазначене дає нам підстави зробити висновок, що сукупна компетенція системи судової влади охоплює всі повноваження, необхідні для здійснення судових функцій держави, а різні органи, що належать до цієї системи, не можуть указувати одним і тим же суб'єктам при одних і тих же обставинах взаємовиключні правила поведінки, не можуть підмінити один одного чи втручатися у діяльність один одного. Передумовою реалізації єдності повинна виступати наявність чітких конституційних та інших законодавчих норм щодо розмежування компетенції та юрисдикції зазначених органів. При цьому останні повинні діяти узгоджено, взаємопов'язано, адже єдність судової влади не означає центра-

лізацію і не зводиться до ієрархії та підпорядкування.

Організаційно-правова єдність передбачає належність усіх елементів системи до єдиної судової влади. Як указують науковці, єдину судову систему як форму організації судової влади представляють єдність системи (сукупність) діючих на території держави судових органів та реалізовувана ними судова влада, а також принципи організації судової системи, органи управління судовою системою, органи суддівського самоврядування, суддівський корпус у широкому розумінні (судді – носії судової влади, судді у відставці, народні засідателі та присяжні), квазісудові установи, які діють на підставі взаємодії окремих елементів системи один з одним, іншими системами або їх окремими елементами на основі взаємодії з органами управління судовою системою, та сукупність різноманітних зв'язків та відносин між зазначеними елементами [9, 10]. Така позиція вбачається нами обґрунтованою, і ми приєднуємося до цих учених. Тому, уникаючи протиставлення понять «єдність судової системи» та «єдність органів судової системи», для цілей даної статті ми розглядаємо їх у сукупності.

Щодо основних суб'єктів єдиної судової влади, то під ними необхідно розуміти державні інститути, що володіють відносною структурною та функціональною самостійністю і мають тенденцію до інтеграції. Так, офіційна позиція суддівського співтовариства України полягає у тому, щоб до органів судової влади віднести наступні – суди, Вищу раду юстиції, кваліфікаційну комісію суддів, органи суддівського самоврядування, Державну судову адміністрацію України, судову міліцію та внести необхідні зміни до Конституції України [11]. На нашу думку, така позиція є цілком обґрунтованою, оскільки вищезазначені органи виступають у ролі організаційно-правових механізмів, які не лише захищають права і свободи громадян (зокрема, право на кваліфікований, незалежний судовий захист), а й вплива-

ють на саму владу, спрямовуючи її на виконання поставлених завдань. Отже, до суб'єктів судової влади належать усі судові установи, а також органи, що сприяють функціонуванню судової влади, – суди, органи суддівського самоврядування, суддівський корпус, який у широкому розумінні складається із суддів як носіїв судової влади, суддів у відставці, народних засідателів та присяжних, які мають єдиний правовий статус.

Функції як компонент єдності судової влади є найбільш дискусійною темою. У науковій літературі доволі широко обговорюються питання щодо основних функцій та форм реалізації судової влади та досі не є остаточно вирішеними. Розглядаючи функцію як основний напрямок діяльності чи реалізації, що виражає і конкретизує суть та соціальне призначення явища, зауважимо, що єдність судової влади заснована на єдності таких базових функцій – розгляд та вирішення юридично значущих справ, що мають правові наслідки, забезпечення прав і свобод людини та громадянина і здійснення контролю у механізмі поділу влади. Зазначимо також, що названі функції визнані більшістю вчених. Крім того, єдність функцій обумовлена взаємовідносинами між органами та установами судової влади, які передбачають єдність цілей їх діяльності, напрямків і форм її здійснення та організаційно-правову єдність. Проте навіть за наявності справедливих матеріальних законів, чітко виражених завдань і функцій суду ступінь їх реалізації багато в чому залежить від кола питань, що належать до компетенції судових органів, та від установлення їх повноважень при вирішенні конкретних справ. Ними, з одного боку, охоплюються права, які забезпечують підпорядкування відповідних суб'єктів судової влади і визначальне становище суду у взаємовідносинах з іншими органами, з другого боку – різнопланові обов'язки, насамперед обов'язок справедливо і своєчасно розглядати спори про право, без чого правосуддя взагалі неможливе [12, с. 35].

Наукове розуміння змісту та механізмів як компонентів єдності судової влади засновується на поділі елементів, що об'єднуються в цілісність, та їх взаємодії, що є відображенням їх об'єктивної тенденції до інтеграції, спільною метою яких є досягнення єдності влади. Змістом єдності судової влади є співробітництво на основі розподілу повноважень автономних органів та підсистем судової влади, засноване на взаємодії їх елементів, тобто суб'єктів владних відносин усіх рівнів та юрисдикцій. Це проявляється в сумісності та взаємодоповнюваності правових сфер та юрисдикцій, відповідно до яких діють підсистеми єдиної судової влади. Під механізмами ж слід розуміти систему реальної, об'єктивно існуючої взаємодії організаційних, юридичних форм, методів, способів і умов організації судової влади, що в сукупності створюють можливість для її єдності. Механізми – це конкретні життєві реалії, які дають можливість (як мінімум – не перешкоджають) втілити єдність влади не тільки юридично, а й фактично.

Зміст єдності судової влади включає в себе як сукупність об'єктивно існуючих взаємозв'язків і взаємозалежностей гілок судової влади як між собою, так і з інститутами, що сприяють відправленню правосуддя, тобто реальну сукупність об'єктивних і суб'єктивних суспільних відносин у вигляді їх узгодженої взаємодії з метою створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Нам імпонує точка зору І. В. Левакіна, який вважає ідеальним варіантом однакості у спільному питанні збереження (досягнення) єдності (що, на нашу думку, є змістом), а форми і методи можуть бути різними (що, вважаємо, є механізмами) [13, с. 37]. У змістовному плані єдність судової влади ґрунтується на загальноприйнятих і визнаних принципах та нормах міжнародного права, положеннях міжнародних договорів, правах і свободах людини і громадянина, правах, правових обов'язках і повноваженнях суб'єктів державної влади, по-

годжених за своїм обсягом, зафіксованих у відповідних правових актах державного і міжнародного рівня – конституціях, Статуті ООН, Загальній декларації прав людини і т. д., і створюють цілісну систему. До того ж єдина судова влада здійснює свою діяльність на основі системи гармонійно погоджених за змістом індивідуальних і колективних публічних прав людини, що відображають його соціальні якості і цінність складових основ легітимності всіх різновидів державної влади, а також відповідність їх змісту цілям, завданням, функціям, формам діяльності і компетенції органів державної влади [14, с. 112]. Тобто передбачається, що механізми судової влади функціонують у рамках єдиного правового простору держави, що означає єдність правових розпоряджень правової системи, які діють на всій території країни, їх взаємну узгодженість і несуперечність [3, с. 7].

Механізми – складна і самостійна проблема в рамках єдності судової влади. Це та ланка, яка переводить ідею єдності зі сфери наукових міркувань у практичну сферу і яка визначає різноманітні аспекти, що становлять зміст процесу впорядкування відповідних відносин [15, с. 351]. Отже, якщо бути дійсно зацікавленим у єдності судової влади, то дуже важливо передбачити надійні та ефективні механізми цього, законодавчо їх закріпити та регламентувати процедури їх здійснення. Більш того, ми повинні розуміти, що незважаючи на різноманітність механізмів, тільки їх цілісна система, де вони діють у взаємозв'язку і взаємозалежності, органічно доповнюючи один одного, дає можливість говорити про наявність реальної єдності. При цьому інструменти захисту і санкції щодо суб'єктів повинні бути чітко встановлені законодавством. На жаль, можна з високим рівнем упевненості стверджувати, що сучасне законодавство України не містить достатню кількість необхідних механізмів, що гарантують єдність судової влади.

Усі вищевказані компоненти єдності судової влади – єдині цілі, принципи, за-

вдання, механізми, організаційно-правова єдність та суб'єкти – повинні бути гармонійно узгоджені і сумісні за функціональними властивостями, здатні до співпраці. Мова йде про зв'язки та взаємодії між зазначеними складовими. Вони не виникають самі по собі, а реалізуються та закріплюються у процесі практичного здійснення влади. Іншими словами, зв'язки і взаємодії між складовими влади розвиваються всередині єдиного цілого, частинами якого є, а не всередині окремої підсистеми (взятої відособлено). Усередині цього цілого відбувається взаємне проникнення інститутів. При взаємодії явища не зникають, не втрачають своїх специфічних, що відрізняють їх одне від іншого, рис. Що стосується взаємодії всередині єдиної судової влади, то можна навести наступні приклади. Зокрема, це преюдиціальність (виключність) судового рішення, у силу чого встановлені одним судом факти та правовідносини мають сприйматися тим самим судом та іншими органами (у тому числі судовими) як безспірні до того часу, доки рішення не буде скасоване у передбаченому законом порядку, доки факти та правовідносини не будуть визнані такими, що не відповідають дійсності. Наступним може бути прецедентне рішення, яке в силу авторитету вищого суду є обов'язковим для судів, які розглядають аналогічні справи. І не можна не згадати про наділення Верховного Суду України компетенцією на надання роз'яснень і рекомендацій усім нижчестоящим судам незалежно від їх інстанційності і спеціалізації для дотримання вимоги єдності (одностайності) в правозастосуванні.

Отже, єдність судової влади – це складноорганізована її характеристика, яка досягається завдяки взаємодії її компонентів, до складу яких входять єдині цілі, завдання, принципи, організація, суб'єкти, механізми, взаємозв'язки елементів. Лише в сукупності ці складові уможливають стабільну та злагоджену роботу такого державно-правового механізму, як судова влада.

Література

1. Нарутто С. В. Федерализм и единство государственно-правовой системы России : дис. ... д-ра юрид. наук / С. В. Нарутто. – М., 2002. – 471 с.
2. Мартянова Г. В. Принцип разделения властей и его реализация в субъектах Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. В. Мартянова. – М., 2007.
3. Барутенко Р. О. Обеспечение единого правового пространства России органами исполнительной власти Российской Федерации (конституционно-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук / Р. О. Барутенко. – М., 2003. – 245 с.
4. Маца К. А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации / К. А. Маца. – К. : Изд-во географ. лит. «Обрії», 2008. – 196 с.
5. Мартянова Г. В. Принцип разделения властей и его реализация в субъектах Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. В. Мартянова. – М., 2007.
6. Чукаева В. Государственное строительство и самоуправление Украины / В. Чукаева. – Днепропетровск, 1999. – 130 с.
7. Станских С. Н. Особенности конституционного принципа разделения властей / С. Н. Станских // Конституц. вестник. – 2008. – № 1 (19). – С. 159–170.
8. Кутафин О. Е. Конституционное право России : курс лекций / О. Е. Кутафин, Е. И. Козлова. – М., 1998.
9. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы / Е. Б. Абросимова. – М. : Ин-т права и публич. политики, 2002. – 160 с.
10. Никитина А. В. Единство судебной системы Российской Федерации (конституционно-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Никитина. – Хабаровск, 2006. – 202 с.
11. Про концептуальні засади здійснення судової реформи в Україні [Електронний ресурс] : заява VIII позачерг. з'їзду суддів України від 7 груд. 2007 р. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua>.
12. Зайцев И. М. Судебная власть в гражданском процессе / И. М. Зайцев // Рос. юстиция. – 1994. – № 2. – С. 35.
13. Левакин И. В. Государственное единство России: теоретико-правовое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук / И. В. Левакин. – М., 2003. – 304 с.
14. Морозова О. Г. Единство государственной власти: историко-теоретический правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук / О. Г. Морозова. – Ростов н/Д, 2003. – 176 с.
15. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ДТД, 1995. – 384 с.